

İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Sigara, Alkol, Madde Kullanımı, Madde Kullanımına Etki Eden Etmenler ve Aileden Aldıkları Sosyal Desteğin Etkisi

The Effects of Smoking, Alcohol, Drugs, The Factors Effecting Drug Usage, and Social Family Support to The Students at Health Institution of Higher Education at Inonu University

Bennur Koca¹, Ayşe Ferdane Oğuzöncül²

1Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İzmir
2Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Elazığ

ÖZET

AMAÇ: Araştırma İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin sigara, alkol, madde kullanımı, madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEMLER: Tanımlayıcı tipte olan araştırmanın verileri İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'nda Ekim 2010 tarihlerinde toplandı. 540 öğrenciden okula devam eden 504'üne ulaşıldı. Verilerin toplanması için hazırlanan araştırma anket formunda birinci bölümde; sosyodemografik özelliklere (21 madde) ve sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanım durumlarına ilişkin sorular (42 madde) ve yine aynı kısımda Fagerstrom Nikotin Bağımlılık Testi, ikinci bölümde; Sosyal Destek Ölçeği kullanıldı.

BULGULAR: Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %72,8'i kadın, %69,8'i hemşirelik bölümünde öğrenim g samına alınan öğrencilerin %12,3'ünün halen sigara içtiği belirlendi. Sigara örmekte olup, yaş ortalamaları 20,74±1,85 idi. Araştırma kap için öğrencilerin %3,2'si çok yüksek düzeyde sigara bağımlısıydı. Öğrencilerin %29'u halen nargile içmekteydi. Öğrencilerin %16,9'u halen alkollü içki kullanmaktaydı ve bunların %47'si merak nedeniyle alkollü içkiyi denediklerini ifade etti. Uyuşturucu madde kullanan (%2,2) öğrencilerin %54,5'inin esrar kullandığı ve %63,6'sının merak nedeniyle uyuşturucu maddeyi denediği belirlendi. Bağımlılık yapıcı maddeyi erkekler daha fazla kullanmaktaydı. Bağımlılık yapıcı madde kullanan aile bireyi bulunan öğrencilerde, bağımlılık yapıcı madde kullanımını daha fazlaydı. Öğrencilerin %53,8'nin madde ve bağımlılığı konusunda eğitim aldığı, %9,6'sının eğitim aldığı halde halen sigara içtiği ve %16,2'sinin eğitim aldığı halde alkollü içki içmeyi denediği belirlendi. Aile sosyal destek puanları düşük olan öğrencilerin sigara ve uyuşturucu madde kullanma sıklığının yüksek olduğu saptandı.

TARTIŞMA ve SONUÇ: Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım durumlarının düşük olduğu, aileden aldıkları sosyal desteğin iyi düzeyde olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık yüksekokulu öğrencileri, sigara, alkol, madde kullanımı, aile sosyal destek

Türkçe Kısa Makale Başlığı: Öğrencilerin sigara, alkol, madde kullanımı

ABSTRACT

OBJECTIVE: This research aims to show the factors about cigarettes, alcohol, drugs consumption of the students at Health Institution of Higher Education at Inonu University and the effects of social support coming from their families.

METHODS: The data of this descriptive study were collected at Inonu University Vocational School of Health Sciences on October 3, 2010. 504 of 540 students could be included in the study. Questionnaire was conducted, which consists of two parts: the first part contains 21 items to collect sociodemographic data, 42 items on smoking, alcohol and drug addiction, and the Fagerstrom Test for Nicotine Dependence, while the Social Support Scale/Questionnaire was used in the second part.

RESULTS: Female participants account for 72,8%, and nursing students for 69,8% of the sampling. The mean age was calculated to be 20,74±1,85. It was revealed that 12,3% of the participants smoke. 3,2% of them were found to be highly addicted to smoking. Moreover, 29% were discovered to smoke shisha. The analyses showed that 16,9% of the sampling drink alcoholic drinks and 47% started drinking out of curiosity. 54,5% of drug addicts (2,2%) stated that they smoke marijuana. 63,6% of them were revealed to have tried marijuana out of curiosity. Majority of the smoking and drug addicts were male. The number of addicts was higher in cases where participants have addicted family members. The research showed that 53,8% received education on addiction. 9,6% were observed to smoke and 16,2% to have tried alcoholic drinks despite the education. The study revealed that the participants whose family social support scores were lower had higher addiction.

DISCUSSION AND CONCLUSION: As a result, it has been figured out that the number of the students who use cigarettes, alcohol and substance is particularly low and social support coming from their families is quite high.

Key words: Health Institution of Higher Education students, cigarette, alcohol, substance use, family social support.

İngilizce Kısa Makale Başlığı: Students smoking, alcohol, substance abuse

İletişim (Correspondence):

Bennur Koca

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İzmir

Tel: 05304093392 / E-Mail: beta7876@hotmail.com

GİRİŞ

Sigara, alkol ve madde kullanımı, tüm dünyada ciddi bir halk sağlığı sorunudur. Madde kullanımı özellikle gelişmekte olan ülkelerde çeşitli önlemler alınmasına rağmen gittikçe artmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de gençlerin madde kullanmasıyla ilgili araştırmalar daha çok ilköğretim ve lise dönemini kapsamaktadır. Bununla birlikte üniversite döneminde de madde kullanımı halk sağlığı ve öğrenim yaşamı açısından önemli bir sorundur (1). Brezilya’da üniversiteli hemşirelik öğrencilerinin madde kullanımına bakışlarını değerlendirilmiştir. Öğrencilerin %68,7’sinin alkol, %41,1’inin sigara , %6,9’unun esrar , %5,8’inin solvent kullandığı saptanmıştır (2). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir başka araştırmada yaşam boyu sigara , alkol ve uyuşturucu madde kullanımı sırasıyla %73.2, %56.6 ve %9.6 olarak belirlenmiştir (1).

Üniversite yılları, ergenliğin karmaşasına ek olarak evden ve aileden ayrılma, yeni bir çevreye uyum, bir mesleğe aday olma ve iş bulmaya ilişkin belirsizlikler gibi birçok sorunların olduğu yıllardır. Sorunların yoğunluğu, gerçekçi olmayan beklentilerin çokluğu, aile gibi sosyal desteklerin yetersizliği, gençlerin doğru değerlendirmeler yapmalarını engellemekte ve bir takım ruhsal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sorunlara bağlı gelişen aşırı kaygı ve stresin, üniversite öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanımını artırdığı ileri sürülmektedir (3). Madde bağımlılığı, üniversite öğrencileri ve aile desteğine ilişkin birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmaların bulgularında pozitif aile desteği alan gençlerin madde kullanımına başlamadığı ve tedavisinde de olumlu sonuçlar alındığı görülmektedir (4.)

Ülke genelinde bağımlılık yapıcı maddelere bağlı sorunların tanınması, koruma, önleme, tedavi ve rehabilitasyon konusunda kalıcı stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Madde kullanımı açısından üniversite öğrencileri riskli grup olarak görülmeli ve bunları önlemeye dönük çalışmalar yapılmalıdır. Öncelikle üniversitelerde madde kullanımını önlemeye dönük politikalar geliştirilmelidir. Bu çalışma; İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu’nda okuyan öğrencilerin sigara,

alkol, madde kullanımı, madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Tanımlayıcı tipte olan bu araştırma 3-22 Ekim 2010 tarihleri arasında İnönü Üniversitesi Malatya Sağlık Yüksekokulu’nda ki 504 öğrenci ile gerçekleştirildi. Araştırma için araştırmanın yürütüldüğü Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulu ve İnönü Üniversitesi Malatya Sağlık Yüksekokulu’ndan resmi izin alındı ve araştırma süresince Helsinki Deklerasyonu kriterlerine uyuldu. Veri toplama aşamasında öğrencilerden sözlü onam alınarak, anket formları sadece araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere uygulandı.

Evren ve Örneklem

Araştırmada herhangi bir örneklem seçilmeyerek evrenin tümü araştırmaya dahil edildi. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerden 6 kişi araştırmaya katılmayı kabul etmedi. 504 öğrenciye ulaşıldı, böylece cevaplılık oranı %93,4 oldu. Ulaşılamayan öğrenciler araştırmanın yapıldığı tarihlerde herhangi bir nedenle okulda bulunmayanlar ve derslere devam etmeyen öğrencilerdir.

Veri Toplama Araçları

Veriler araştırmacılar tarafından konu ile ilgili literatürler değerlendirilerek hazırlanan bir anket ile toplandı. Anketin uygulanması gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra direkt gözlem altında ortalama 15-20 dakikada yapıldı. Uygulanan anket iki bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölümde; 69 tane sorudan (sosyo-demografik özellikleri araştıran 21 soru, sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanım durumlarına ilişkin 42 soru ve yine aynı kısımda “Fagerstörn Bağımlılık Testi’nin 6 sorusu) oluşan anket formu ile ikinci bölümde; Aileden Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanıldı (5). Nikotin bağımlılığının ölçülmesi amacıyla 1978’de Fagerström tarafından geliştirilmiş olan Fagerström Tolerans Testinin 1992’de Fagerström, Heatherton ve Kozlowski tarafından yeniden ele alınmasıyla Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi oluşturulmuştur (6). Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi her biri farklı puanlar alan 6 sorudan oluşan ve bağımlılık

düzeyi “çok az” (0-2 puan), “az” (3-4 puan), “orta” (5 puan), “yüksek” (6-7 puan) ve “çok yüksek” (8-10 puan) olarak belirleyen bir testtir. Çalışmamızda altı puan üzerinde alanlar nikotin bağımlılığı açısından “yüksek” ve “çok yüksek” risk grubu olarak kabul edildi.

İkinci bölümde ise Aile Sosyal Destek Ölçeği yer almaktadır. Ölçek Procidano ve Heller tarafından 1983 yılında geliştirilmiş Cronbach’s alpha 0,90 olarak bulunmuştur (5). Ayrıca 1993 yılında da Eskin tarafından İsviçre’de yaşayan Türk nüfusu örneklemeyle geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Eskin’in bu çalışmasında ölçeğin Cronbach’s alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur. Ölçek “evet, hayır, kısmen” şeklinde yanıtlanan 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte 3, 4, 16, 19 ve 20. sorulara “hayır (2)”, “evet (0)”, “kısmen (1)” olarak ağırlık puanı verilirken, diğer tüm sorular “hayır (0)”, “evet (2)”, “kısmen (1)” olarak puanlanmıştır. Ölçekten alınan puan 0–40 arasında değişmektedir. Puanın artması aile desteğinin iyi olduğunu göstermektedir (7).

Araştırmada elde edilen bulgular istatistiksel analiz için SPSS paket programı ile değerlendirildi. Verilerin istatistiksel değerlendirmelerde X^2 (ki-kare) testi, independent samples t testi kullanıldı. Ortalamalar standart sapma ile birlikte verildi (Ort.±SS). Sonuçlar %95’lik güven aralığında, istatistiksel anlamlılık $p<0,05$ düzeyinde kabul edildi.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalamaları $20,74\pm 1,85$ (min:17, max:32) idi. Araştırma kapsamında olan öğrencilerin %72,8’inin kadın, %69,8’inin hemşirelik, %30,2’sinin ebelik bölümünde öğrenim gördüğü, %98,4’ünün bekar, çoğunluğunun aile ile birlikte ve yurttan kaldığı, %91,1’inin çekirdek tipi aile yapısında olduğu, %27,4’ünün birinci sınıfta okuduğu belirlendi. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %12,3’ünün halen sigara içtiği saptandı. Sigara içen öğrencilerin sigaraya başlama nedenleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sigaraya Başlama Nedenlerinin Dağılımı

Sigaraya Başlama Nedenleri*	Sayı	%
Özenti	18	29.0
Merak	21	33.9
Okul sorun	16	40.0
Aile sorun	19	46.3
Yalnızlık	18	43.9
Büyüme	3	8.8
Stres	5	14.3

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Öğrencilerin Fagerström sigara bağımlılık ortalamaları $3,08\pm 2,07$ (min:1, max:9) olarak saptandı. Öğrencilerin Fagerström ölçeğine göre sigara bağımlılık durumları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Fagerström Ölçeğine Göre Sigara Bağımlılık Durumlarının Dağılımı

Sigara Bağımlılık Durumu (n=62)	Sayı	%
Çok az bağımlı	34	54,8
Az bağımlı	13	21,0
Orta bağımlı	3	4,9
Yüksek düzeyde bağımlı	10	16,1
Çok yüksek düzeyde bağımlı	2	3,2

Öğrencilerin %83,7’si sigarayı, sağlığa zararlı olduğunu düşündükleri için içmemektedir. Öğrencilerin %7,7’si annesinin, %41,1’i babasının, %30,6’sı kardeşinin sigara içtiğini ifade etti.

Araştırmada halen sigara içen öğrencilerin %27,7’sinin erkek olduğu, gelir getiren bir işte çalışan, üç arkadaşı ve aileleri sigara içen öğrencilerin halen sigara içme durumunun daha yüksek olduğu belirlendi ($p<0,05$).

Öğrencilerin %31,7’sinin (n=160) nargile evine gittiği, %29’unun (n=146) nargile içtiği belirlendi.

Öğrencilerin %16,9’u halen alkollü içki kullanmaktaydı ve bunların %47’si merak %40’ı arkadaş etkisi nedeniyle alkollü içkiyi denediklerini, alkollü içkiden uzak duranlar ise (%63,2); sağlığa

zararlı olduğunu düşündükleri için içmediklerini ifade etti.

Araştırmada kadınların erkeklerden daha fazla alkollü içkiyi denediği, alkollü içki deneyen öğrencilerin %22.5'inin dördüncü sınıfta olduğu, sigara içme durumu yüksek olan öğrencilerde alkol deneme durumunun benzer şekilde daha yüksek olduğu, ailesi alkollü içki kullanan öğrencilerin kullanmayanlara göre daha fazla alkollü içki denediği, babası memur ve işçi olan öğrencilerde alkolü deneme durumunun daha fazla olduğu belirlendi ($p<0,05$).

Uyuşturucu madde kullanan %2,2 öğrenciden %54,5'inin esrar, %27,3'ünün ilaç/hap, %9,1'inin eroin, %9,1'inin morfin kullandığı ve uyuşturucu kullananların %63,6'sının merak, %36,4'ünün arkadaş nedeniyle uyuşturucu maddeyi denediği belirlendi. Öğrencilerin %97,4'ü ailelerinin uyuşturucu madde kullanmadığını ifade etti.

Araştırmada erkeklerin kadınlardan daha fazla uyuşturucu madde kullandığı, uyuşturucu madde kullanan öğrencilerin sınıf arkadaşlarında ve sınıf dışı arkadaşlarında, ailelerinde uyuşturucu madde kullanım durumlarının daha fazla olduğu saptandı ($p<0,05$).

Öğrencilerin madde bağımlılığı konusunda eğitim alma durumları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin Madde Bağımlılığı Konusunda Eğitim Alma Durumlarının Dağılımı

Eğitim Alma Durumu (n=504)	Sayı	%
Evet	271	53,8
Hayır	233	46,2

Araştırmaya katılan öğrencilerin %9,6'sının madde ve bağımlılığı konusunda eğitim aldığı halde halen sigara içtiği, %15,5'sinin ise madde bağımlılığı konusunda eğitim almadığı ve halen sigara içtiği saptanmıştır. Öğrencilerden madde hakkında eğitim almayanlar ile eğitim alanların halen sigara içme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlılık belirlenmiştir ($p<0,05$).

Öğrencilerin Aile Sosyal Destek Puan Ortalamaları $31,56 \pm 7,57$ (min:2, max:40)'idi. Sigara, esrar kullanma durumları ile aile sosyal destek

puanlarının yüksekliği arasında ilişki Tablo 4 ve Tablo 5'te ($p<0,05$) sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin Halen Sigara İçme Durumlarına Göre Aile Sosyal Destek Puan Ortalamalarının Dağılımı

Halen Sigara İçme Durumu (n=504)	Sayı	Aile Sosyal Destek Puan Ort±SD
Sigara içen	62	28,58±8,99
Sigara içmeyen	442	31,98±7,26

$t=-3,343$ $p<0,05$

Tablo 5. Araştırmaya Alınan Öğrencilerin Esrar Kullanma Durumlarına Göre Aile Sosyal Destek Puan Ortalamalarının Dağılımı

Esrar Kullanma Durumu (n=504)	Sayı	Aile Sosyal Destek Puan Ort±SD
Esrar içen	6	21,50±13,16
Esrar içmeyen	498	31,68±7,41

$t=-3,308$ $p<0,05$

TARTIŞMA

Tütün, alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddelere başlama yaşı genellikle ergenlik ya da genç erişkinlik dönemidir (1).

Araştırmamızda öğrencilerin %12,3'ü düzenli olarak sigara içtiğini belirtmiştir. Öğrencilerde sigara içme oranı Çapık ve Özbıçakçı'nın çalışmasında %17,5, Gençtürk ve ark.'nın çalışmasında %10,3 olarak belirlenmiştir (8,9)

Suzuki ve arkadaşları ile Smith ve Leggat'ın araştırmalarında ise hemşirelik öğrencilerinde sigara içme yaygınlığı %6-43 arasında değişmektedir (10,11). Çalışmamızda öğrencilerde sigara içme oranı yapılan diğer çalışma sonuçlarına göre düşük bulunmuştur. Ülkemizde son yıllarda sigara ile savaşıma da etkin bir mücadelenin yasal düzeyde de başlatılması, mücadele çerçevesinde yer alan sigara sağlık ilişkisinin ilköğretim düzeyinde müfredata girmesi, ortaöğretim düzeyinde de yoğun konferans vb. etkinliklerle yer alması, okul çevrelerinde sigara satışının önlenmesi gibi hedeflerin uygulanması üniversite gençliğindeki sigara içme oranlarının bir düşüş eğilimi içerisinde olduğunu düşünebilir.

Çalışmamızda öğrenciler çoğunlukla aile, okul sorunları ve yalnızlık nedenleriyle sigaraya başladıklarını bildirmişlerdir. Gökgöz ve

Koçoğlu'nun çalışmasında aile sorunlarının sigara içme davranışına neden olduğu bildirilmiştir (12).

Toplumsal ve ruhsal açıdan riskli bir dönem olan yüksek öğrenim çağında, bunalımlar, öfkeler, çatışmalar ve kaygılardan dolayı, bir yandan genç kendisi ve çevresindeki otorite olan anne, baba ya da öğretmen ile sürtüşme ve çatışma içinde olurken, bir yandan da coşkulu, atılgan, cesur duyguları da yaşayabilmektedir. Bu nedenle, bu dönem, gençlerin sigara gibi zararlı alışkanlıklara başlamasının en kolay olduğu dönem olarak kabul edilir (13).

Araştırma kapsamına alınan sigara içen öğrencilerin Fagerström Bağımlılık düzeyi %3,2 ile çok yüksek düzeyde bağımlı olarak saptanmıştır. Fagerström Nikotin Bağımlılık testine göre nikotin bağımlılığı riski, Akvardar ve arkadaşlarının tıp fakültesi örnekleminde yaptıkları çalışmada %3,1 olarak saptanmıştır (14). Çalışma sonuçlarımız Akvardar ve ark.'nın sonuçlarıyla benzerlik göstermiştir.

Araştırma kapsamındaki sigara içmeyen öğrencilerin %83,7'si sigaranın zararlı olması nedenleriyle sigaradan uzak durduklarını ve içmediklerini bildirmiştir. Pirinççi ve arkadaşlarının araştırmasında öğrencilerin %99,9'u sigaranın sağlığa zararlı olduğunu ifade etmişlerdir (4). Küçükkavruk'un Atatürk Sağlık Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin %98'i sigaranın zararlı olduğunu belirtmişlerdir (15). Araştırmamızın bulguları konuyla ilgili çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Öğrencilerin cinsiyete göre halen sigara içme durumları incelendiğinde erkeklerin kadınlardan daha fazla oranda sigara içtikleri belirlenmiştir ($p<0,05$). Turhan ve arkadaşlarının, Küçükkavruk'un, Saraçlı'nın, Devci ve arkadaşlarının çalışmalarında erkeklerin kadınlardan daha fazla sigara kullandığı bulunmuş ve bu durumun ülkemizin geleneksel kültürünün ve sosyoekonomik yapısının sonucu olduğu belirtilmiştir (1,15,16,17). Yapılan bir çalışmada da kadınların topluma katılma, ekonomik hayatta etkinlik ve söz sahibi olma oranları arttıkça sigara kullanımlarının arttığını göstermiştir (18).

Araştırmamızda gelir getiren bir işte çalışan öğrencilerin çalışmayan öğrencilere göre anlamlı şekilde sigara içme durumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Saraçlı'nın yaptığı çalışmada öğrencinin aylık ortalama harcama miktarı arttıkça sigara kullanımının da arttığı bildirilmiştir. Ayrıca gelir durumunun artması ile sigara içme davranışının yinelendiği de belirtilmiştir (16). Çalışma sonucumuz bu araştırma ile uyumluluk göstermiştir.

Araştırmada üç arkadaşı sigara içen öğrencilerin, halen sigara içme durumu diğerlerine göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Saraçlı'nın, İlhan ve arkadaşlarının araştırmalarında sigaraya başlatan faktörler arasında en büyük etkiye sahip olan neden sosyal çevre (anne, baba, kardeş, vs.) ve arkadaş etkisi olarak tespit edilmiştir (16,19). Çalışmamızın sonuçlarıyla da sosyal çevre ve arkadaş etkisinin önemi bir kez daha gözler önüne sergilenmiştir.

Araştırma kapsamında aileleri sigara içen öğrencilerin halen sigara içme durumu daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin sigara içme durumu ile aile sigara içme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmıştır ($p<0,05$). Turhan ve arkadaşlarının ve Saraçlı'nın çalışmalarında ailesinde sigara kullanımı olan öğrencilerin daha fazla sigara kullanmakta olduğu bulunmuş ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmıştır (1,16). Ailenin sigara içme durumu gencin sigara içme davranışı üzerinde ciddi düzeyde etkilidir.

Araştırmada öğrencilerin %29'u halen nargile içtiğini belirtmiştir. Bulgularımız literatür bulgularına göre yüksektir. Küresel Yetişkin Tütün Araştırması (2008) sonuçlarına göre en sık tüketilen tütün ürünü sigara olmakla birlikte gençler arasında %2,3 gibi bir sıklıkla nargile içimi dikkat çekmektedir (20). Özcebe ve arkadaşlarının araştırmasında ise gençler arasında (15-24 yaş arası) nargile içiminin daha da yükselmekte olduğu ve %8,1 sıklığına ulaştığı bildirilmiştir (20,21). Çavuşoğlu'nun ve Küçükkavruk'un çalışmalarında Ülkemizdeki duruma benzer olarak, pek çok farklı sosyal ve kültürel örüntüye sahip olan ülkelerde de

gençler arasında nargile kullanımının yüksek olduğu belirtilmiştir (7,15). Küçükkavruk'un ve Erbaydar'ın araştırmasında da öğrencilerin nargileyi sigaradan daha az zararlı bulduğu belirlenmiştir (15,22). Bu durum, öğrencilerin nargile ile ilgili bilgi eksikliklerinin olduğunu ortaya koymakta ve nargilenin yeni bir tütün ürünü kullanımı aracı olarak gündeme geldiğini ve ciddi bir halk sağlığı sorunu yaratma potansiyeline sahip olduğu düşüncesini doğrular niteliktedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %16,9'u alkollü içecekleri en az bir kez denediğini, %16,9'u halen alkol kullandığını belirtmiştir. Turhan ve arkadaşlarının çalışmalarında öğrenciler yaşam boyu en az bir kez alkol kullanma oranını %56,6 olarak ifade etmiştir. Aynı çalışmada son bir ay içerisinde alkol kullanma oranı %38,6'dır (1). Hemşirelik Yüksekokulu'nda yapılan bir çalışmada öğrencilerin alkol kullanma oranı ise %11 olarak bildirilmiştir (23). Sağlık eğitiminin verildiği okullarda oranların düşüklüğü olumlu olarak değerlendirilmelidir. Araştırmacılar tarafından alkol kullanımındaki bu farklılıklarda; kültürel sebepler, sosyal gelişmişlik gibi etmenlerin rol oynamış olabileceği belirtilmektedir. Belirlenen oranların farklılığı araştırmalarda kullanılan yöntemlerin farklı olmasından da kaynaklanmış olabilir. Genel olarak Türkiye'de alkol kullanımının ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve Avrupa'dan daha düşük olduğu belirtilmektedir (24). Bu sonuçlar doğrultusunda bölgesel özellikler, sağlıkla ilgili bir bölümde okumak, kampüs ve yakınında alkollü içecek satılan herhangi bir yerin yokluğu gibi nedenlerden dolayı çalışmamızdaki öğrencilerin alkollü içeceği daha az oranlarda kullanmış olabileceği düşünülebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %47,1'i merak, %40,0'ı arkadaş etkisi nedeniyle alkollü içkiyi denediğini bildirmiştir. Buğdaycı'nın yaptığı çalışmada öğrenciler alkollü içki içmeyi ilk kez deneme nedeni olarak merak (%9,4), eğlence-kutlama (%8,5), hatırlamıyorum (%2,5), sıkıntı (%2,4), keyif-zevk (%2,4), arkadaş etkisi (%2,4), aile etkisi (%1) yanıtlarını vermişlerdir (25). Üniversiteye yeni başlamanın gençlerde yarattığı

yaş dönemi özellikleriyle örtüşen bağımsızlık, özenme, büyüme, risk alma ve benzeri duyguların davranışlara yansması olarak değerlendirilebilir.

Araştırmaya katılan alkollü içki kullanmayan öğrencilerin; %63,2'si sağlığa zararlı olduğu için alkolden uzak durduklarını belirtmiştir. Öğrencilerin sağlıkla ilgili eğitim almaları, alkolün sağlığa zararlı olduğu ve içenlere zarar verdiği şeklindeki sonuçlar üzerinde etkili olabilir. Pirinççi ve Erdem'in yaptığı çalışmada alkol kullanmama nedenleri; dini inancı gereği günah olması ve sağlığa zararlı olması olarak belirlenmiştir (26).

Araştırmamızda öğrencilerden erkeklerin kadınlardan daha fazla alkollü içkiyi denediği bulunmuştur ($p<0,05$). Buğdaycı'nın yaptığı çalışmada alkollü içki kullanan öğrencilerin %22,8'inin kadın, %77,2'sinin erkek olduğu belirlenmiştir ve cinsiyet ile sigara içme durumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (25). Saraçlı'nın araştırmasında öğrencilerde alkol kullanım oranları erkeklerde %36,7 ile kızlardaki %16,3'e göre yüksek bulunmuştur (16). Turhan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da erkeklerde alkol kullanma oranı kadınlara göre daha yüksektir (1). Çalışmamızdaki bulgular literatürle uyumluluk göstermiştir. Erkeklerin kadınlara nazaran toplumda alkol kullanımının sosyal kabul görmesi ve temininin kolay olmasının, erkeklerin kadınlardan daha fazla alkol tüketme sebeplerinden biri olabileceği düşünülebilir. Ancak, bu çalışmada kadınların %13,1'inin risk yaratacak düzeyde alkollü içkiyi denemesi, üniversite öğrencileri arasında, kadınların alkol tüketimlerinin göz ardı edilmemesi gereken düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırmada alkollü içki deneyen öğrencilerin %22,5'inin dördüncü sınıfta olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre alkol deneme durumlarının değişkenlik gösterdiği saptanmıştır ($p<0,05$). Özen ve arkadaşlarının birinci sınıflarla sonuncu sınıfları karşılaştırdığı bir çalışmada üst sınıflarda alkol kullanan öğrenci oranının arttığı bildirilmiştir (27). Ayrıca alkollü içki deneyen son sınıfta öğrenim gören öğrencilerin diğer sınıflara göre daha fazla alkol denemelerinin

nedenleri; mezun olacak olmanın stresi ve iş bulabilme kaygısı, gelecekte profesyonel alana geçmeyle birlikte yaşanacak sorunların vermiş olduğu endişeyle birlikte tüm bu sorunlarla yanlış baş etme yöntemlerinin kullanılması ve sonuçta maddeye yönelme durumuyla açıklanabilir.

Araştırmada sigara içme durumu yüksek olan öğrencilerde alkol deneme durumu benzer şekilde daha yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Saraçlı'nın çalışmasında sigara kullandığını ifade eden öğrencilerin büyük bir kısmı alkol kullandığını bildirmiştir (16). Bu sonuç çalışmamızla benzerlik göstermiştir. Pirinççi ve Erdem'in çalışmalarında gençlerin bir gruba dahil olma, daha olgun görünmek gibi nedenlerle hem sigara hem de alkol kullanımı için özel bir risk grubu olduğu belirtilmiştir (26). Bu araştırma sonuçları için de bu durumun olabileceği söylenebilir.

Araştırma kapsamında ailesi alkollü içki kullanan öğrencilerin kullanmayanlara göre daha fazla alkollü içki denediği saptanmıştır ($p<0,05$). Turhan ve arkadaşlarının çalışmalarında babasında ve kardeşinde alkol kullanımı öyküsü olanlarda alkol kullanımı daha yüksek bulunmuştur (1). Alkol kullanan öğrencilerin çoğunun aileleri ve arkadaşlarında alkol kullanma alışkanlığı olmasının, alkol kullananların aile ve çevrelerinden etkilenmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmada babası memur ve işçi olan öğrencilerde alkolü deneme durumunun kendi işyeri olan ve çiftçi olanlara göre daha fazla olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Buğdaycı'nın araştırmasında babalarının mesleği yönetici, memur, asker olan öğrencilerde alkol kullanım sıklığının diğer meslek gruplarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir (25). Baba meslekleri ile alkol kullanımı arasındaki ilişkinin, meslek gruplarına göre babalarının eğitim düzeyinin, gelir düzeylerinin, aile yapısının ve çocuklarıyla olan iletişiminin değişkenlik göstermesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca tarım, hayvancılıkta çalışanların daha çok kırsalda olduğu ve klasik aile yapısının, aile otoritesinin devam ettiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin %2,2'sinin uyuşturucu madde kullandığı saptanmıştır. Turhan ve arkadaşlarının

çalışmasında en az bir kez uyuşturucu madde kullanımı %9,6, halen kullanım %1,8 olarak saptanmıştır (1). Uyuşturucu madde kullanan öğrencilerin %54,5'i, esrarı, %27,3'ü ilaç/hapı, %9,1'i eroini ve %9,1'i ise morfini kullandığını bildirmiştir (1). Dünyada da en çok kullanılan uyuşturucu madde esrar olmasına rağmen yeni eğilimler de kendisini göstermektedir. ABD'de Orta Atlantik'te üniversite öğrencilerinde ecstasy kullanımı %9 saptanmış, Ecstasy kullananların %98'i esrar, daha düşük oranlarda da inhalen, eroin ve kokain kullandıkları saptanmıştır. Esrar ve yeni eğilim ecstasy çoklu madde kullanımı açısından ülkemizde de risk oluşturabilir (28). Saraçlı'nın araştırma sonuçlarında da en çok kullanılan uyuşturucu madde türleri sırasıyla esrar ve ilaç/hap olarak saptanmıştır (16). Çalışmamızın bulguları konuyla ilgili yapılan çalışma sonuçlarıyla genellikle benzerdir. Esrarın diğer madde türlerine göre daha yüksek oranda kullanılmasının nedeni ucuz ve daha az zarar verici olmasından kaynaklanabilir.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %63,6'sı merak, %36,4'ü arkadaş nedeniyle uyuşturucu maddeyi denediği saptanmıştır. Çalışma sonuçlarımızla paralel olarak Saraçlı'nın ve Çavuşoğlu'nun yaptığı çalışmada öğrencilerin çoğu merak nedeniyle ve arkadaş önerisiyle maddeyi denediği bildirilmiştir (7,16). Ergenin içinde bulunduğu akran grubunda madde kullanılıyor olması öncelikle, ergenin madde kullanımını merak etmesine, kabullenmesine, sonrasında da denemesine yol açabilir.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin ifadelerine göre erkeklerin kadınların daha fazla uyuşturucu madde kullandığı saptanmıştır ($p<0,05$). Saraçlı'nın çalışmasında öğrencilerde yaşam boyu en az bir kez madde kullanma oranları erkek öğrencilerde %6,3 ve kız öğrencilerde %1 olup halen madde kullanımlarını sürdürenlerin oranları ise sırasıyla %2,2 ve %0,6 olarak bulunmuştur (16). Buğdaycı'nın yaptığı çalışmada uyuşturucu kullanan öğrencilerin %15'i kadın, %85'i erkektir (24). Devci ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ise erkeklerin %8,2'sinin, kadınların %3'ünün uyuşturucu madde kullandığı bildirilmiştir (17). Turhan ve

arkadaşlarının araştırmalarında erkeklerde uyuşturucu madde kullanımı daha yüksektir (1). Çalışmamızda erkeklerde uyuşturucu madde kullanım yaygınlığının daha yüksek olması literatürle uyumludur. Bu sonuca göre erkeklerin kızlara göre risk alma davranışına daha yatkın oldukları, kızların ise toplumdaki rolleri nedeniyle bu tür durumlara daha temkinli yaklaştıkları düşünülebilir.

Araştırma kapsamında uyuşturucu madde kullanan öğrencilerin sınıf arkadaşlarının ve sınıf dışı arkadaşlarının uyuşturucu madde kullanım durumlarının daha fazla olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Ergenin içinde bulunduğu akran grubunda madde kullanılıyor olması öncelikle, ergenin madde kullanımını kabullenmesine, sonrasında da denemesine yol açmaktadır. Özellikle yüksek öğrenim döneminde arkadaş grubuna girme, onlar tarafından onay görme çok önemlidir (29). Arkadaş etkisinin uyuşturucu madde kullanımında önemli bir etken olduğu çalışmamız bulgularıyla da uyumluluk göstermiştir.

Araştırmada uyuşturucu madde kullanan öğrencilerin ailelerinde uyuşturucu madde kullanım durumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde yapılan son araştırmalara göre, gençlerde madde kullanımı büyük iniş ve çıkışlar halinde dalgalanmalar göstermektedir. Madde kullanımında risk grubunu oluşturan gençlerin kişiler arası ilişkilere bağlı etmenler açısından; anne, baba ya da diğer aile üyeleriyle madde kullanımını özdeşleştirmiş olmaları, ayrıca bu tür maddelere ulaşabilirliği açısından yakın çevrede kullanıcının olması ciddi bir risk etmenidir (29). Çalışmamız sonuçları bu bulgular ile uyumluluk göstermiştir.

Öğrencilerin %53,8'i madde bağımlılığı konusunda eğitim aldıklarını, madde bağımlılığı ile ilgili bilgiyi %61,6 ile okuldan aldıklarını ifade etmiştir. Altındaş ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, öğrencilerin %52,2'si madde bağımlılığı konusunda önceden bilgi aldığını belirtmiştir. Bilgi alanların %52,2'si bu bilgiyi okuldan aldığını bildirmiştir (28). Bu sonuç çalışma sonuçlarımızla uyumluluk göstermiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden madde hakkında eğitim almayanlar ile eğitim alanların halen sigara içme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlılık belirlenmiştir ($p<0,05$). Çalışmamızda eğitim alan öğrencilerin %9,6'sının sigara içmeye devam ettiği bulunmuştur. Pıçakçiefte ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada öğrencilerin %98'inin sigaranın zararlarını bildiği ve %54,9'unun da bu konuda okulda eğitim aldığı belirlenmiştir. Buna rağmen öğrencilerin %25,3'ünün sigara içtiği ortaya çıkmıştır (30). Bu sonucun bizim araştırmamızı destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin aile sosyal destek puan ortalamaları $31,56\pm 7,57$ (min:2, max:40) olarak saptanmıştır. Başer'in yaptığı çalışmada aileden alınan sosyal destek puanı $31,33\pm 7,96$ olarak belirlenmiştir. Çalışmada aileden algılanan sosyal desteğin yüksek olması ile kendini kabul düzeyinin arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmiştir (31). Çalışmamızda öğrencilerin aileden aldıkları sosyal desteğin iyi düzeyde olduğu düşünülebilir.

Araştırma kapsamına alınan halen sigara içmeyen öğrencilerin aile sosyal destek puanının sigara içenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Herken ve arkadaşları'nın gençlerdeki sigara kullanma davranışında anne baba tutumunun ve sosyo-kültürel düzeyin etkisi konulu çalışmasında sigara kullanan öğrencilerin anne-baba tutum ölçek puanı kullanmayan öğrencilerin anne-baba tutum ölçeği puanlarından düşük bulunmuşlardır (32). Çalışma bulgularımız bu çalışma sonuçlarıyla uyumluluk göstermiştir.

Çalışmada esrar kullanmayan öğrencilerin aile sosyal destek puanının esrar kullananlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Gençler, ergenlik döneminde; doğal bir ruh hali olarak kabul edilen "otoriteye başkaldırı" psikolojisi kapsamında toplumsal değerlerin dışına çıkmak, yanlış alışkanlıklar kazanmak eğilimi göstermektedirler. Buna aileden gelen olumsuz etkiler de eklenirse genç bilinçsiz bir şekilde çevresel etkilere çok açık ve dayanıksız bir hale gelebilmektedir. Böyle bir ortam genci, kendisini

ayrı tutamayacağı tutum ve davranışlara, kötü alışkanlıklara itebilir (7).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım durumları düşüktür. Aile ve arkadaş çevresi öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma durumlarını etkilemektedir. Öğrencilerin aileden aldıkları sosyal destekleri iyi düzeydedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda; Gençlerin sigaraya karşı korunması ve bağımlılığın gelişmesini engellemek için görsel (film, afis vs.), eğitsel önlemlerin alınması ve eğitim programların uygulanması gerekmektedir. Üniversite müfredat programlarında tütün (sigara), alkol ve madde kullanımını önleme ile ilgili başlıklar bulunmalıdır. Ayrıca madde bağımlılığı konusunda yalnızca genç değil, gencin yaşantısında önemli bir rol model olan ailenin de bilinçlendirilmesi ve bu konuda her iki grupta da farkındalık yaratılması önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Turhan E, İnandı T, Özer C, et.al. Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı , şiddet ve bazı psikolojik özellikler. Türkiye Halk Sağlığı Dergisi 2011; 9:33-44.
2. Rassol G.H, Luis M, Carraro T.E, Lopes G. Undergraduate nursing students perceptions of substance use and misuse: A Brazilian position, Journal Of Psychiatric And Mental Health Nursing 2006; 13: 85-89.
3. Lanier C.A, Nicholson T, Duncan D. "Drug use and mental well being among a sample of undergraduate and graduate college students", J Drug Educ 2001; 31:239-248.
4. Pirinççi E, Erdem R. Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde sigara kullanım sıklığı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi 2003; 20:193-201.
5. Procidano M, Heler K. Measures of perceived social support from friends and from family: Tree validation studies. American Journal of Commumty Psychology 1983; 1: 1-24.

6. Çorapçioğlu A, Ögel K. Factors associated with ecstasy use in Turkish students. Addiction 2004; 99: 67-76.
7. Çavuşoğlu F. Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Halk Sağlığı Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun; 2009.
8. Çapık C , Özbiçakçı Ş . Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu öğrencilerinin sigara bağımlılık düzeyleri ve etkileyen etmenler . Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 2007; 4: 1-12.
9. Gençtürk N , Bolat D , Bulut H , et al . Bir Grup sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sigara içme ile ilgili görüş ve davranışları . İstanbul Üniversitesi Florance Nihtingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2009; 17: 16-23.
10. Suzuki K, Ohida T, Yokoyama E, et al. Smoking among Japanese nursing students: nationwide survey. J Adv Nurs 2005; 49: 268-75.
11. Smith DR, Leggat PA. Tobacco smoking habits among a complete cross-section of Australian nursing students. Nurs Health Sci 2007; 9: 82-9.
12. Gökgöz Ş, Koçoğlu G (2009). Adolesan çağda sigarayla ilgili verilen eğitimin etkileri. Fırat Üniversitesi Dergisi 2009; 14: 033-041.
13. Ekşi A. Çocuk, Genç, Ana Babalar. Ankara, Bilgi Yayınevi; 1990:101-126.
14. Akvardar Y, Demiral Y, Ergor G, et. al. Substance use in a sample of Turkish medical students. Drug Alcohol Depend, 2003;72: 117-21.
15. Küçükavruk E. Atatürk Sağlık Yüksekokulunda Okuyan Öğrencilerin Sigara İçme Sıklığı ve Bunu Etkileyen Faktörler. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yüksek lisans Tezi. Kayseri;2002.
16. Saraçlı Ö. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanımı ile ilişkili bireysel ve psikososyal faktörler. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi. Zonguldak; 2007.
17. Deveci S.E, Açık Y, Oğuzöncül F, Deveci F. Prevalence and factors affecting the use of tobacco, alcohol and addictive substance among

university students in eastern turkey 2010; 41:996-1007.

18. Clark E, Mccann, TV, Rowe K, Lazenbatt A. Cognitive Dissonance and Undergraduate Nursing Students' Knowledge of and Attitudes About Smoking. Journal of Advanced Nursing 2004; 46: 586-594.

19. İlhan F, Aksakal N, İlhan MN, Aygün R. (2005). Gazi Üniversitesi Öğrencilerinde sigara içme durumu. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2005; 4: 188- 198.

20. Republic of Turkey Ministry of Health General Directorate Of Health Services. Global Adult Tobacco Survey Turkey Report 2010. Anıl Matbaacılık. Publication No:803. 2010:37-75.

21. Özcebe H, Doğan B, İnal E. Üniversite öğrencilerinin nargile içme davranışları ve ilişkili sosyodemografik özellikleri. TAV Preventive Medicine Bulletin, 2014; 13;19-28.

22. Erbaydar P. N, Bilir N, Yıldız N. A. Knowledge, behaviors and Health hazard Peception among Turkish-Narghile(Waterpipe)- Smokers Related to Narghile Smoking. Pak J Med Sci 2010; 26:195- 200.

23. Ayaz S, Tezcan S, Akıncı F. Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin sağlığı geliştirme davranışları. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 2005;9: 26-34.

24. Akvardar Y, Aslan B, Ekici ZB. Dokuz Eylül Tıp Fakültesi dönem 2 öğrencilerinde sigara, alkol, madde kullanımı. Bağımlılık Dergisi 2001; 2: 9-52.

25. Buğdaycı G. Üniversite Öğrencilerinin Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı ve Madde Kullanımını Etkileyen Sosyal Kültürel ve Ekonomik Süreçler. Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya; 2008.

26. Piriñçi E, Erdem R. Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerin alkol kullanma alışkanlıkları. AÜTD 2004; 71-76.

27. Özen S, Arı M, Gören S, Palancı Y, Sır A. (2005). Tıp Fakültesi birinci ve altıncı sınıf öğrencilerinde sigara ve alkol kullanım sıklığı. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2005 6: 92-98.

28. Maziak W, Eissenberg T, Rastam S, et al. Beliefs and attitudes related to narghile (waterpipe)

smoking among university students in Syria. Annals of Epidemiology 2004; 14:646-654.

29. Altındaş H, Temel F, Benli E, Çınar G. ve ark. (2004). Tıp Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları. Bağımlılık Dergisi. 5 (3) . 2004 / Journal of Dependence, Vol: 5, N.: 3

30. Pıçakçıefe M, Keskinöğlü P, Bayar B, Bayar K. Muğla Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara içicilik sıklığı ve içiciliği arttıran nedenler. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2007; 6: 267-272.

31. Başer Z. Aileden Algılanan Sosyal Destek ile Kendini Kabul Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Erzurum; 2006.

32. Herken H, Özkan İ, Çilli AS. et.al. Sigara kullanma davranışında sosyal öğrenmenin etkisi. Bağımlılık Dergisi 2000; 1: 38-42.